

EC

MA ND RYSHE

PRIZREN'DE ESKİ EL SANATLARI

ŞUBAT, 2024

PRIZREN'DE ESKİ **EL SANATLARI**

Yayımlayan: EC Ma Ndryshe
"Fehmi Lladrovci" sk. 94, Prizren &
"Xhemajl Mustafa" sk. 9/1 LL-4 No.7
www.ecmandryshe.org
& info@ecmandryshe.org
029 222 771 ve 038 224 967

"Prizren'de Eski El Sanatları" araştırması,
Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından
desteklenen "Kapsayıcı kültürel mirasa
odaklanarak organizasyonun daha fazla
stratejik gelişimi" projesi kapsamında EC Ma
Ndryshe tarafından yürütülmüştür.

Burada sunulan içerik ve tutumlar,
bağışçının resmi pozisyonunu temsil
etmemektedir.

REPUBLIKA E KOSOVËS
MINISTRIA E KULTURËS, RINISË
DHE SPORTIT

GİRİŞ

İnsanda zanaatkârlığın başlangıcı tarih öncesindedir, ya da daha basit bir ifadeyle, insan kendi yaşam ihtiyaçları için çalışmaya başladığından beridir. Zanaatkârlık hakkında yazmak, çok eski ekonominin bir dalıyla uğraşmaktır. Zanaatkârlığın ele alınması, ekonomik konuya ek olarak, sosyal, kültürel ve sanatsal gelişimi de içerir.

Tarihi kaynaklardan, ekonominin önemli bir dalı olan zanaatkârlığın, ortaçağ döneminde Avrupa'da bir gelişme sıçraması yaptığı bilinmektedir. Tüm Avrupa'da olduğu gibi zanaatkârlık da ortaçağda gelişmeye başlar ancak Osmanlı döneminde büyük ve olağanüstü bir gelişme gösterir.

Prizren'de zanaatkârlık bir faaliyet olarak antik, Roma ve ortaçağda bile mevcutken, bunu kanıtlayan yazılı belgeler 14. yüzyıldan beri mevcuttur. Prizren ekonomisinin bir kolu olarak zanaatkârlık, 16. yüzyılda büyük bir sıçrama geçirmişti. 16. yüzyılın ortalarında yazılan kaynaklara göre Prizren, Kosova'nın en büyük şehriydi ve birçok el sanatları dükkânı ve ülkedeki en çok zanaat vardı. Ancak zanaatkarlığın gelişiminin zirvesi 18. 19.-20. yüzyıllarda ulaşır, pek çok araştırmacıya göre Prizren'de sadece çeşitli el sanatları, pek çok zanaatkar ve satış mağazası değil, aynı zamanda el sanatları işleri ve el sanatları ürünlerini yurtdışına, Balkanlar'a, aynı zamanda Avrupa'ya, Asya'ya ve Afrika'ya ihraç etme kapasitesine de sahipti. Zanaatkârlar ve el sanatları dernekleriyle de yakından ilişkiliydi. Her zanaatın veya ilgili meslek grubunun kendi dernekleri vardı; zanaatkârlar, ustabaşılar ve çıraklar genellikle zanaat atölyelerinde çalışıyordu. Evin ihtiyaçlarının yanı sıra piyasanın ihtiyaçları için de evde çalışan zanaatkâr kadınları da unutmamak gerekir.

20. yüzyılda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, teknolojik gelişme ve imalattan sanayiye geçişle birlikte, el emeği göz nuru ürünlere olan ilgi azalmaya başladı. II. Dünya Savaşından sonraki ilk yıllarda, bazı eski el sanatlarının düşüşü ve kayboluşu başlar (tabakçılar, deri işçileri, Kazazlar, terziler, şayak işçileri, semerciler, nalbantlar, kazancılar vb). Ardından zanaat kooperatiflerinin zorunlu olarak kurulması başlar.

II. Dünya Savaşından hemen sonra, Prizren'de zanaatkârlar kooperatiflere katılmaya ve kooperatifler kurmaya zorlanırlar, örneğin: Tabaklar, traşçılşar-berberler kooperatifi ("Svetlost"), terziler ("Proleter"), ayakkabıcılar ("Buduqnost" – "Komuna"), dericiler ve gümüşçüler ("Filigran-Telkari"), tekstil işletmesi ("Printex"), kazancılar ve bıçakçılar ("Bratstvo-jedinstvo"), metal tesisatçıları ("Metalac"), demirciler-arabacılar, marangozlar ("Napredak"), değirmencilik kooperatifleri fırıncılar ("Bistrica"), kilimciler, çadır ve sepet işleri kooperatifi ("Prizrenka") vb.

Yıllar geçtikçe, bazıları "Komuna", "Famipa" vb. gibi fabrika şirketlerine taşınırken, terziler ve kuyumcular gibi kooperatifler 90'lara kadar böyle kaldı, ancak belirli bir başarı elde edemedi. Sosyalist sistemin başarısızlığıyla çoğu kooperatif dağıldı.

Son savaştan sonra Kosova'da ekonomik canlanma ve buna bağlı olarak el sanatları da dahil olmak üzere birçok ekonomik faaliyet yaşandı.

Ancak yeni milenyumda, teknoloji ve modernleşme, geleneksel zanaatkârlığı ve klasik el sanatlarını soldurdu.

Günümüzde Prizren'de bir zamanlar faaliyet gösteren bazı zanaatlar ortadan kalktı, diğerleri dönüştürüldü ve birçoğu yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ancak Prizren'de, kendi elleriyle nadir eserler yaratan ve çoğu durumda sanat eseri olarak da nitelendirilen eski el sanatlarının bir kısmı, ustalarının önderliğinde uygulanmaya devam ediyor.

Zanaatkarlığın Prizren'deki sosyal ve ekonomik yaşam üzerinde büyük bir etkisi olmuştur; bu, Prizren'in eski mahallelerinin yoğunlaşması ve bu mahallelerde yoğunlaşan zanaatkarlara veya zanaatkarlara göre adlandırılmasıyla kanıtlanmaktadır. Prizren'deki zanaatkarların ve el sanatların çoğu Şadırvan Meydanı çevresinde ve Akdere nehrinin yakınında veya kıyısında yoğunlaşmıştı. Prizren'de bugün bile pek çok mahalle, bu mahallelerde yapılan el sanatlarına göre örneğin: Terzimahallesi, Tabakhane, Saraçhane, Demirciler vb. gibi adlarla anılmaktadır.

Zanaatkarlığın etkisi, ataları bir zamanlar bu zanaatı uygulayan Prizren'deki birçok ailenin soyadlarında da görülebilir: Tüfekçi, Kovaç, Bıçakçı, Kantarcı, Tabak, Kazaz, Terzi, Nalban, Berber, Halaç, Yorgancı, Boyacı, Saraç, Yağcı, Kestane, Kılıç vb.

Yüzyıllarda Prizren'deki el sanatları sayısı:

- 16. yüzyılda Prizren'de 45 zanaat ve yan zanaat vardı;
- 17. yüzyılda Prizren'de 60 zanaat ve yan zanaat vardı;
- 18. yüzyılda yaklaşık 70 zanaat ve alt zanaat vardı;
- 19. yüzyılda yaklaşık 120 zanaat ve yan zanaat vardı;
- XX. Yüzyılın başında (1913) Prizren'de yaklaşık 40 zanaat ve yan zanaat vardı;
- XX. Yüzyılın sonunda (1982) Prizren'de yaklaşık 70 zanaat ve yan zanaat vardı.

XIX. Yüzyılda el sanatlarının kategorilere göre bölünmesi:

Örnek olarak 19. yüzyılı alıyoruz çünkü bu, Prizren tarihinde zanaatın en büyük gelişme gösterdiği dönemdir. Dönemin yazılı kaynaklarına göre 19. yüzyılda Prizren kentindeki zanaatların ana dallarına göre sınıflandırılması şu şekildeydi:

- 1. Metal işleme** – 27 zanaat (meslek) – Gümüşçüler, silah ustaları, demirciler, kazancılar, kalaycılar, bıçakçılar, makasçılar, saatçi, nalbantlar vb.
- 2. Deri işleme** – 10 zanaat (meslek) – Tabaklar, ayakkabıcılar, saraçlar, kürkçü qyrktarët, şayak işçileri, deri ayakkabıcılar, tertlikçiler vb.
- 3. Tekstil işleme** – 19 el sanatları (meslekler) – Terziler, gaytancılar, çeleşçiler, boyacılar, dokumacılar ve nakışçılar, ipekçiler, eşarpçılar, minderciler, yorgancılar, halıcılar vb.
- 4. İnşaat dalı** – 8 zanaat (meslekler) – Taş yapımı, badanacılar, çeşmeciler, bunarcılar, kiremitçiler, giderciler, dikişçiler, kaldırımcılar vb.
- 5. Ahşap işleme** – 16 zanaat (meslekler) – oduncular, semerciler, talaşçılar, sepet işleyicileri, fırça işçileri, kaşık işçileri, nalıncılar vb.
- 6. Gıda dalı** – 26 zanaat (meslek) – Fırıncılar (fırıncılar, aşçılar, sütçüler, bozacılar, kasaplar, bağırsakçılar, simitçiler, kaymakçılar, şekerciler, leblebiciler, kestaneciler, lokumcular, salepçiler, kahveciler, helvacılar vb.)
- 7. Kıl işi** – 3 zanaat (meslek) – Çömlekçiler, pipo işçileri, boru işçileri.

8. Hizmet dalları ve diğerleri – 15

zanaat (meslek) – Değirmenciler, berberler, mumcular, sigaracılar, kömürcüler, sabuncular, tellallar, arabacılar, faytoncular vb.

Tüm zanaatkârlık dallarında ayrıca kendi atölyeleri, mağazaları ve özellikleri olan benzeri el sanatları vardı.

Prizren'in başlıca el sanatları:

Gümüşçüler (Kuyumcular)

Kuyumculuk, usta kuyumcular tarafından süs eşyaları üretiminin yanı sıra mobilya ve silahların dekorasyonu ile uğraşan sanatsal bir zanaattır. Prizren'deki kuyumculuk sanatı 13. yüzyıldan beri biliniyor, ancak sonraki yüzyıllarda yükselişe geçti. Prizren'de 16. yüzyılda 5 kuyumcu atölyesi bulunurken, kuyumculuğun gelişmesinin sağlandığı 19.-20. yüzyıllarda 50'ye yakın kuyumcu atölyesi bulunurdu.

Eserler çoğunlukla altın ve altınla yıkanmış gümüşten yapılmış, diğerleri ise pirinç, bakır ve bronzdan yapılmış ve çoğu durumda değerli taşlar ve kehribarla süslenmiştir. Prizrenli kuyumcular kent sakinleri ve çevre köyler için süs eşyaları üretiyorlardı ancak 19.-20. yüzyılda yurt dışına ihraç edilen ürünler de vardı. 18.-19. yüzyılda çeşitli zincirlerle kapatılmış bilezikler ve çeşitli kemer tokaları, tütün kutuları ve çubuklar yapılmıştır. Erkek saat kasaları, başlıklar, yüzükler, tek parça ve çok parçalı bileklikler,

*Şekil 1. Gümüşçüler,
Prizrenli kuyumcularının
çalışma süreci, XX. yüzyılın
60'lı yılları. (Kosova dikur dhe sot-
Bir zamanlar ve bugün Kosova)*

ayna çerçeveleri, bardaklar, şarap kadehleri, kupalar vb. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarına aittirler. En yeni eserler arasında erkek zincirleri, küpeler, kadın kolyeleri, tek parça, iki parça ve çok parçalı kapalı tip bilezikler, gümüş broş ve bantlar vb. yer alıyor.

1946 yılında kurulan "Filigran" atölyesinde özel mağazaların yanı sıra mücevher ürünleri de yapılıyordu. Kuyumcular ağırlıklı olarak kuyumcu pazarında ve Şadırvan Meydanı'nda, daha sonra çevre mahallelerde ve Bajdarhane'de bulunuyordu.

Kuyumculuk zanaatı, Prizren'in geleneksel zanaatı olarak işlevini sürdürüyor, ancak şimdi, birkaç özel zanaatkâr dükkânı ve geleneği ve geleneksel üretimi korumaya devam eden Filigran atölyesi ve mağazası dışında, diğer dükkânlar dönüştürülmüş ve modernleştirilmiştir. Günümüzde özel kuyumcular zamanın ve alıcıların yeni talepleri doğrultusunda yeni model altın ve

gümüş çalışmaktadır. Bugün Prizren'de kuyumculuk, geçmişin zanaatkârlığından çok mücevher ve değerli metal ticaretine benzemeye başlamıştır.

Prizren'deki mücevher işçiliğinin en eski ustaları arasında şunları sayabiliriz: Pjetër Kolveshi, Anton Kolveshi, Matej Vuçaj, Lorenc Vuçaj, Andreja Vuçaj, Fran Vuçaj, Matej Gashi, Mark Gashi, Simon Pali, Palush Pali, Lora Pali, Sebë Augustin Delhysa, Gjon Delhysa, Kolë Delhysa, Pjetër Shahta, Kristë Shahta, Shani Shahta, Tush Shahta, Luz Kolveshi, Lon Kolveshi, Bal Jak Gjoni, vb. Kuyumculuk sanatı nesilden nesile aktarıldı. Eski nesil ustalardan sonra bu işi devam eden çok sayıda çalışan var.

Şekil 2. Gümüşçülük zanaatı, filigran çalışma süreci (S. Karahoda)

Silah ustaları

Silah ustalığı zanaatı, diğer metal işleme zanaatlarıyla yakından ilişkili olmasına rağmen, Prizren'de ayrı ve oldukça gelişmiş bir zanaat olarak mevcuttu. Silah ustalığı, özellikle de Prizren'deki tüfekçilerin zanaatı 17. yüzyılda başlamıştır. 19. yüzyılda Prizren, Balkan Yarımadası'nın ana silah üretim şehirlerinden biriydi. Arnavut ve yabancı yazarların yazdığı kaynaklara göre, 1866'da Prizren'de ateşli silahlar için 53 namlu ve tekerlek atölyesi ile altın ve gümüşle süslenmiş yaklaşık 150 silah atölyesi vardı. Tüfekler ve kılıçlar çekiçleme, döküm, savat oyma, filigran ve granülasyon tekniğiyle yapılmıştır. Yaş açısından, Prizren'de kılıç üretimi en erken dönemde gerçekleşirken, uzun silahlar ve tüfekler çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıllarda ve 20. yüzyılın başlarında üretiliyordu. Prizren tüfeklerinin yanı sıra kılıçlar ve yatağanlar sadece Arnavutluk topraklarına değil, aynı zamanda Avrupa, Küçük Asya ve Asya'ya da ihraç edildi. Sanayi devriminden sonra tüfekler ve tabancalar artık özel ustalar tarafından üretilmiyordu. Silah ustaları başka işlere yönelirken, ateşli silahlar da fabrikalarda ve devletin kontrolünde üretilmeye başlandı. Günümüzde ateşli silah imalatçılarının zanaatı artık faaliyet göstermiyor.

Boyacılar (Boya yapanlar)

Yazılı kaynaklara göre boyacılık sanatı Prizren'de 16. yüzyıldan beri varlığını sürdürüyor. 16. yüzyılın sonunda 4 boyacı vardı. Boyacılar, diğer tekstil zanaatlarıyla ya da kalem ve kumaş, ipek, pamuk ve yün boyamak için her zaman boyacılara ihtiyaç duyan terzilerin, dokumacıların, mafesçilerin vb. zanaatlarıyla yakından ilişkili olduklarından çok önemliydi.

El aletleriyle ipek, yün ve pamuk ipliklerin yanı sıra giyim ve ev aletleri için dikilmiş kumaşları boyadılar. Gaytancılar, terziler, ipek dokumacılar ve ayakkabıcılar da bu zanaatla uğraşırlardı.

Prizrenli ustalar, kimi zaman yerel bitkilerden kendi işledikleri renklerle çalışırken, kimi zaman ithal renklerle de çalıştıkları için ender ustalardandı. 20. yüzyılda ülkenin sanayileşmesiyle birlikte bu zanaat yabancılaştırıldı veya değişti. Artık ayakkabıları, kumaşları, pamuğu ve yünü boyamaya gerek yoktu. Boyacılar ağırlıklı olarak deri malzemeleri, ayakkabıları ve deri ceketleri boyamaya yöneldiler. Bu zanaat hâlâ devam etse de artık değişti ve eskisi kadar geleneksel değildir. Bu zanaatın en ünlü ustaları arasında şunlar vardı: Zija Dida ve kardeşleri, Fehim Bojaxhiu, Jusuf ve Hëzër Hoxha, Sylejman Goralı, Galip ve Muharrem Hisari, vb.

**Şekil 3. Bıçakçılık zanaatı,
Çalışma süreci, Ali Shinik
(M.Shukriu)**

Bıçakçılar (Buçukçular)

Bıçakçılık veya bıçak sanatı geçmiş yüzyıllarda Prizren'in önemli bir sanatıydı, eski bir geleneğe sahipti, ancak en büyük gelişimine 19. yüzyılda ulaşmış, 20. yüzyılda devam etmiş, ancak daha düşük yoğunlukta olmuştur. 19. yüzyılda Prizren'de 50'ye yakın bıçakçı atölyesi vardı. Bıçak ürünleri hanelerde kullanıldı, soğuk silah olarak kullanıldı ve bazı durumlarda erkek giyim süslerinin bir parçası olarak kullanıldı. Bıçakçıların aletleri şunlardı: testereler, eğeler, kayış tahrikli matkap, farklı boyutlarda çekiçler, örsler, mengeneler, ayak tahrikli el veya döner bileme makineleri (1932'den itibaren elektrikle) vb. Prizren berberleri bu zanaatın hammaddesini yerel demircilerden (metaller) ve kasaplardan (hayvan boynuzları) alıyorlardı. Bu zanaatın malzemeleri koç, manda, öküz boynuzları veya özel duruma göre geyik boynuzları ve demir çubuklar iken, daha sonraları kalın (parazak) veya ince (yan) çelikten yapılmıştır. 19. yüzyılda Prizren bıçakçıları yatağanda üretiyorlardı. Bıçakçı ustalarının ürünleri Prizren şehri dışında da büyük talep gördü, bıçaklar ve yatağanlar Balkanlar'ın birçok önemli şehrine ihraç edildi. Bıçakçı

dükkânları aynı adı taşıyan mahallede yani Arasta mahallesindeydi.

20. yüzyılda sanayinin gelişmesiyle birlikte bıçak sanatı bir zanaat olarak gerilemeye başlamış, fabrikalarda bıçak üretimi hem ustaların hem de gençlerin bu zanaata olan ilgisini ortadan kaldırmıştır. Büyük zorluklara rağmen Prizren'de bıçak sanatı ortadan kalkmadı, günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedir. Bıçak sanatı, şehrin merkezinde, Taş Köprü'nün önünde, Şani Efendi Konağı'nda bulabilirsiniz.

**Şekil 4. Çeşitli bıçak
ürünleri**

(M.Shukriu)

Marangozlar

Prizren bölgesinin ormanları ve farklı türlerdeki ağaçları ile doğal zenginliği, marangoz zanaatlarının gelişmesini sağlamıştır. 16.-17. yüzyıllarda Prizren'de yaklaşık 30 marangoz vardı. Daha sonraki yüzyıllarda da bu zanaat sürekli gelişerek XIX. yüzyılın sonlarında zirve noktasına ulaştı. Marangoz ustaları, ahşap ustalarının yaptığı ev içi kullanıma yönelik ahşap objelerin üretimiyle uğraşıyordu. Bu ustalar bir bakıma evleri, özel eşyaları süsleyen sanatçılardı. Marangozların üretimleri geniş olup, sandıklar, gelin sandıkları, dekoratif kutular, çatalar, çerçeveler, bastonlar, müzik aletleri, galetalar, beşikler, pulluklar, boyunduruklar, süt kapları, mobilyalar ve evlerin iç kısımları (tavan, kapı, dolap, sütunlar) vb. Zurnacılar, çubukçular, kaşıkçılar, arabacılar, fırçacılar, elekçiler ve sepet dokumacıları da zanaatkârlardı. Prizren'in büyük bir silah üreticisi olduğu dönemde marangozlar tüfek ve tabanca dipçikleri üzerinde çalıştığını belirtmek gerekir.

Marangoz ustalarının eserleri, günümüzde bile Prizren'in çeşitli eski binalarında, özel tarzda ve farklı motiflerle yapılmış sanat eserleri olarak görülebilmektedir.

Basit el ve aletlerle yapılan ahşap oyma sanatı gün geçtikçe yok oluyor. Prizren'de çok az sayıda geleneksel marangoz kaldı. XX. yüzyılda, modern çalışma biçimini mekanik aletler ve teknolojiyle birleştirerek ahşap işçiliğinin dönüşümünü başlattı.

Mustafa Bekteshi ve oğulları Fahredin ve Nexhmedin Bekteshi, Xhemil ve Misin Fluku, Fehim ve Jonuz Kaçamaku, Ruzhdi Shehpotoku, Mehmed Potok, Bedridin Allaçi, Lutvi Koteri, Abdurahman Koro, Shyqri Motori Mustafa Luma, Muhamed Kozniku, Xhemal Agolli, Abaz Oreshka, Qazim ve Tefik Hoxha, Haxhi Riza, Neshat Paçarizi, Sinan Cíkuli'nin yanı sıra: Shaban Allaçi, Hysni Hoti, Ramadan Rexheplari, vb. gibi birçok zanaatkâr ahşap oyma sanatıyla uğraşmaktaydı.

**Şekil 5. Marangozculuk
zanaatı çalışma süreci
(M.Shukriu)**

Dokuma ve nakış

Evde çalışılıp öğrenildiği için dokuma ve nakış en eski zanaatlar arasındadır. Bu zanaat terzilikle yakından ilgilidir ancak farkı üretimin amacı ve biçimindedir. Bu işler genellikle kadın cinsiyeti tarafından yapılmaktaydı ancak özellikle geleneksel olarak çeyiz için nişanlanan kızlar tarafından yapılıyordu. Dokuma ve nakışta kullanılan ana aletler veku, çapa, çatal, mızrak, dimi, iğne vb.

idi. Dokuma için temel malzemeler çeşitli kumaşlardı; eldivenler, camadanlar, yelekler, eşarplar, önlükler, elbiseler, çoraplar, çeşitli mobilya örtüleri gibi birçok giysinin ve kumaş parçalarının nakışı ve bazı giysiler altın iplik ve gümüşle süslenip işlenirdi. Modeller, esas olarak çiçeklerin ve yapraklarının (gül, menekşe, sümbül ve karanfil) doğal şekline dayanarak kendi başlarına oluşturuldu. Geometrik süslemeler daire, üçgen, kare, dörtgen ve ağ şeklinde ince eşkenar dörtgen, spiral motifler vb. şeklindeydi. Zoomorfik motiflerde ise doğal veya şema biçiminde kuşlar, yılanlar, atlar ve ejderhalar tercih edilmiştir. İpekli kumaşların büyük çoğunluğu özel evlerde saklanıyor, nesilden nesile aktarılıyor ve günümüze kadar sevinç ve keder zamanlarında kullanılıyor.

Şekil 6. Vek çalışmasının süreci (Kosova dikur dhe sot 1973-bir zamanlar ve bugün Kosova)

Şekil 7. Vek'te dokuma süreci

(Sh. Siqueca)

Demirciler (Kovaçlar)

Demircilik, tarih öncesi çağlardan beri insanlığın bildiği, yüzyıllardır Prizren'in ana zanaatları arasında yer almaktadır. Yazılı belgelerde Prizren'de 8 demircinin bulunduğu 16. yüzyıldan kalma bir zanaat faaliyeti olduğu görülmektedir. Demirciliğin yeşermesi XIX-XX. yüzyılda başladı; tarım, hayvancılık, inşaat, zanaat ve ev gibi yaşamın her alanında iş ve ürünleri görülür. Demirci atölyeleri Akdere'nin sağ tarafında, taş köprü'nün yakınında ve Halveti meydanında yoğunlaşmıştı, ancak aynı zamanda Prizren'in diğer mahallelerinde de (Şadırvan, Bajdarhane, Terzimahallesi ve Durmish Aslan)'de mevcuttu.

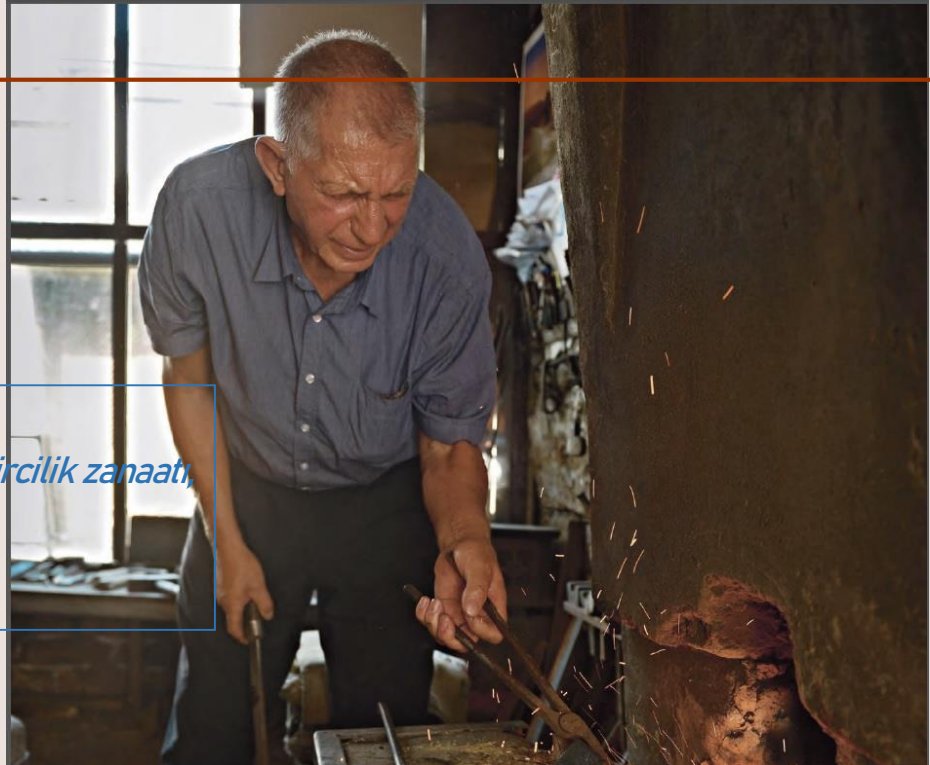
Demirciler, metalleri dövme ve dökme tekniğiyle günlük yaşamda kullanılmak üzere çeşitli aletler üretmişlerdir. Atölyelerinde evdeki günlük kullanıma yönelik çeşitli metal aletler işlenip tamir ediliyor ayrıca çeşitli tarım aletleri de (tirmık, balta, tirpan, orak vb.)

Ayrıca diğer el sanatlarına yönelik aletler de (maşa, çekiç, pense, reçineler vb.). Bunlara ek olarak demirciler ağırlıklı olarak bıçak işçilerine, kılıç işçilerine ve yatağan işçilerine demir ve çelik sağlıyorlardı. Bunlara ek olarak at nalı, saraç, makas ve kunduracı, topçuluk el sanatları vb. de tedarik ediyorlardı.

Demirciler ayrıca ütöleme için ütüler, maşalar, keskiler, bacalar için destekler, destekli şişler, lamba tutucuları (asmalamba), kapıları süslemek için tokmaklar, kapı kolları ve çekiçler, kulp ve çekiçler için yıldızlar, pencere korkulukları, zincirler, köpek tasmaları, demir çitler, sığır çanları, fulya saçları vb.

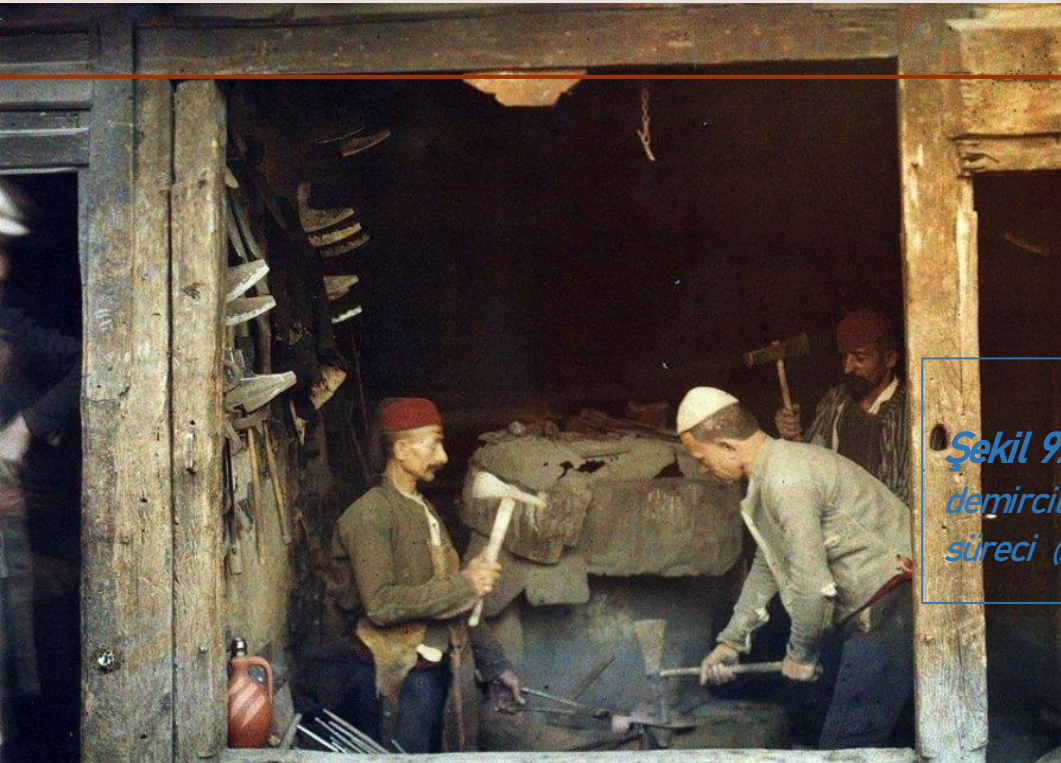
Prizren demircilerinin ürünlerinin birçoğunun, onları çok daha güzel ve sanatsal kılan dekorasyon ve süslemelere sahip olduğunu da belirtmek gerekir.

*Şekil 8. Demircilik zanaatı,
iş süreci
(S. Karahoda)*

Endüstriyel ve teknolojik ürünler yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olsa da demircilik Prizren'de hâlâ düşük yoğunlukta devam ediyor.

Prizren'in en ünlü demircileri arasında bazıları: Musa Jusufi, Bajram ve Abaz Hamze, Kurtesh ve Osman Hallabaku, Rasim Ibrahimî, Ibrahim Bajrami, Ali Alibajra, Jashar Fetahu, Shaqir Ibraimi, Hasan Limani, Muharrem Selimi ve Ramazdn Hasani. oysa aktarılar nesiller arasında: Abdulla Alibajra, Fahredin Halabaki, Isa Paličko, Mushmek Ademi, Kurtesh Dervishi, Iliaz Selimi, Liman Hasani, Qemal Shaqiri, Nexhmedin Çukiqi, Xhemil Bangos, Minaq Limani.

Şekil 9. Prizren'de demircilik, metal işleme süreci (J.v. Hahn)

Fotoğrafçılar

Prizren şehrinin fotoğrafçıları, fotoğraf makineleri ve reproduksiyon ekipmanları ile bireysel figürleri, insan gruplarını ve aileleri kâğıda yayınladılar ve en önemlisi Prizren şehrinin çevresel motifleri ve mimari detaylarıdır. Şehrin ve vatandaşların en eski fotoğrafları yabancı fotoğrafçılar tarafından yapıldı.

Fotoğraf sanatında yerel ustaların erken yaratıcılığı, özellikle fotoğraf açısının atanmasında, fotoğraflanmış nesnenin veya kişinin poz ve ışık rejiminde ifade edildi. Daha sonra, özen ve ustalıklı, negatifin çoğaltılması, çoğaltma sürecinde nüanslı kâğıt ve üs seçimi yapıldı.

Zanaat veya fotoğrafçılığın gelişiminin ikinci aşamasında, fotoğraf süreci uygulandı, bu durumda daha önce çalışıldığı gibi negatif değil, kâğıt üzerinde büyük bir özenle çalışıldı. Fotoğrafa farklı kimyasalların bir tonu verildi ve ardından fotoğrafın her noktası yaratıcının isteğine göre özel renklere boyandı.

Prizren'de ilk fotoğraf ustaları ya da ilk usta fotoğrafçılar dünya savaşları arasındaki dönemde ortaya çıkar. İlk ustaların 1920-1925 yıllarında, diğerlerinin ise XX yüzyılın 30'lu yıllarında faaliyete başladıkları düşünülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Prizren'de fotoğraf sanatı yükselişe geçti, birçok fotoğrafçının dükkânı açıldı ve birçok fotoğrafçı usta olarak eğitildi.

70'li ve 80'li yıllarda Prizren'de çok sayıda tanınmış fotoğrafçı ve fotoğrafçıların atölyeleri ve mağazaları bulunurken, vatandaşlar arasında fotoğrafçılık her özel günde yapılan bir ritüel haline gelmişti. 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında bile fotoğrafçı ve fotoğraf büyük önem taşıyordu, fotoğrafın dijitalleşmesi ve modern teknolojiyle birlikte, zanaatkar olarak fotoğrafçıların önemini kaybetmiş ve fotoğrafçıların çoğu dükkânlarını kapattı.

Günümüzde fotoğrafçılar profesyonel veya özel sanatçılar gibi faaliyet sürdürüyor, ancak artık atölyelerde veya mağazalarda çalışmıyorlar, çoğu dijital biçimde ve sosyal ağlarda sunulan ustalıklı fotoğraflar yapıyorlar.

Prizren'in ilk ve en popüler fotoğrafçıları arasında Şerif ve Raif Koro, Zef Mjeda, Faik Sadiku (Sharri), Qemal Qaso, Asaf Nurkollari ve oğlu Veton Nurkollari, Refki Dana, Kurtish Aqifi, Refki Gjini, Bitër Kajtazi, Pera Periq, Bogi Petroviq-Qelarsa, Ndreka ve Bitër Mjeda; çocukları Sebe, Marseli ve Gjoni bu zanaatı onlardan öğrendi. Fotoğrafın diğer ustaları Raif, Naim ve Sami Bylygbashi kardeşlerin yanı sıra Neshad Dizdari ve Shani Krusha idi. Prizren'in diğer tanınmış fotoğrafçıları: Selim Meca, Başkim Çakallı, Agron Raifi vb.

Gaytancılar

Gaytancılar zanaatı terziler ve şayak işçileriyle ilişkilidir, çünkü bu zanaatlar birbirini tamamlamaktadır. 18. yüzyıla kadar gaytancılar marangozların yaptığı ahşap aletler kullanırken, 18. yüzyıldan sonra bu aletler metalden yapılmıştır. Giysileri süslemek için ipek, gümüş veya altın ipliklerden şeritler veya iplikler bükülürdü. Gaytancılar, bükücü, bobinli büyük daire, saplı getirme tekerleği gibi farklı çalışma aletleri kullanıyordu. Ayrıca gaytanlardan yelek, camadan ve köstek için tokalar (düğmeler), kapüşon için püsküller, tespih için püsküller vb. yaparlardı. Gelinlerin başları ve tirçi için özel bükümler yapılmıştır. Gaytancıların çoğu aynı zamanda ipek, pamuk vb. malzemeleri de gerektiği kadar renk kullanarak boyardılar. İlk başta doğal renkler kullanıldı, daha sonra boyacılar gibi ithal renkler kullanıldı. Bu zanaat bugün Prizren'de artık mevcut değil. Bir zamanlar bu zanaatın kendi ustaları vardı, en ünlüleri arasında şunlar vardı: Mustafa Kazazi ve çocukları, oğulları: Rasim ve Qazim Kazazi, kızları: Myqereme Hasli ve Magbule Paçarizi ve yanı sıra Tefik Rada'nın ailesi.

Makasçılar (Makas ustaları)

Makas sanatı, dönemin en çok kullanılan ve aranan aletini ürettiği için çok önemli bir zanaattı. Kuyumculuk zanaatından sonra en sanatsal yaratıcının makas ustaları olduğu söylenir. Makasçılar işleri için el aletlerini ve el ve ayak makinelerini kullanıyorlardı. Makasçılar, makas üretimimin yanı sıra kılıç, yatağan, bıçak ve çeşitli silahların sıvamalarını yapıp altın, gümüş ve bakır ipliklerle süslemeleri de yapılmaktaydı. Ayrıca ev aletleri, makas, tütün kutuları ve purolar, yazı yazmak için kalemler, kâğıt kesmek için bıçaklar vb. üretilmekteydi. Nesnelerin isimlendirilmesi çeşitliydi, mesela sarıklı bıçak, yaratıcıların ve sahiplerinin, verilen işin yüksek seviyesinden ne kadar gurur duyduğunu gösteriyordu. Dükkanları ağırlıklı olarak Doda Mahallesi ve Arasta mahallesinde bulunuyordu. Bugün bu zanaat ortadan kalktı, makas yapanlar artık yok, sadece makası bilmek ve tamir etmekle uğraşan insanlar var. Prizren'in en eski ve en tanınmış makasçılar arasında şunlar yer almaktadır: Sylejman Makazxhiu, oğlu İsmail ve yeğenleri Myfidin ve Sylejman; Oğulları İsmet ve Ekrem'e miras bırakan Ekrem Makazxhiu oğlu Abdylkader; Ekrem ise zanaatı Duran ve Abdylkader adlı çocuklarına öğretti; Aziz Maksuti (Makazxhiu) ve oğlu İsmail Maksuti.

Şekil 10. Makas zanaatı, çalışma süreci, İsmail Makasxhi

(Kosova dikur dhe sot -Bir zamanlar ve bugün Kosova)

Şekil 11. Zanaatkârlık süreci Durhan Pupa – gümüşçü ve makasçı (M.Shukriu)

Taş Ustaları

Gurëgdhendësit gdhendnin dhe e përpunonin gurin për lloje të ndryshme të ndërtimit. Gurëgdhendja si zejtarë ose mjeshtër zanafillën e ka në parahistori, kur veglat e punës, armët e shumë orendi shtëpiake punoheshin me gurë nga vet njerëzit. Kurse si mjeshtër apo zejtarë në burimet e shkruara për Prizrenin së pari e hasim në shek. XIV, pastaj mërr një hov në shek. XVI, kurse kulmin e kishte në shekujt XIX-XX. Gurëgdhendja dhe mjeshtëria e punimit të gurit në Prizren shihet ngado. Në monumentet publike, rrugë, ura, kroje, kanale, etj. Atë e shohim në ndërtesat e kultit, në xhami, kisha, manastire, teqe, tyrbe e varre. Teknika e përsosur e gurëgdhendjes ka arritur që jo vetëm të shfaqet si mjeshtër apo zej gjithandej në monumente e shtëpi tradicionale, por edhe si art me vlera të larta artistike. Gurëgdhendjen e gjejmë edhe në brendi të shumë monumenteve, në shtylla, në tavane, në oxhaqe, nëpër shkallare, në kroje e çeshme të shumta në Prizren, në enterierin e objekteve të kultit, në fasadat e shtëpive tradicionale, në kornizat e dritareve, në oborret e shumë ndërtesave. Gurëgdhendja ishte art në vetë, gurëgdhendësit me anë të mjeshtërisë së tyre paraqitnin motive të ndryshme florale, gjeometrike e kozmike. Nga fundi i shek. XX më nuk ka zejtarë, apo mjeshtër të tillë të punimit të gurit, pak ka mjeshtër që merren me gurë në ditët e sotme, kurse edhe ata që merren nuk janë në nivelin e mjeshtërive të dikurshëm.

Yastıkçılar

Yastıkçılar zanaatı yorgancılar, terziler ve nakışçılarla yakından ilişkilidir ve onlar kadar eskidir. Yastık ürünleri ağırlıklı olarak yastık ve minderden oluşuyordu. Zanaatkarlar, kalıp adı verilen, içi samanla doldurulan ve ustalıklı dikilen ve minderlerin veya şiltelerin üzerine yerleştirilen yastıklar yaparlardı. Şiltelerin aynı malzeme olarak daha inceydi, ancak genellikle yün veya pamukla doldurulurdu. Bu nesnelerin üzerine, çoğunlukla satenden seçilmiş, altın veya gümüş ipliklerle özel ustalıklı işlenmiş, çoğu durumda çeşitli bitkisel ve zoomorfik motiflerle süslenmiş kumaşlar yerleştirilirdi. En yaygın kaplamalar, kenarları dokuma tüylerle (tentene) süslenmiş, yine hayat ve çardaklara her zaman mükemmel bir düzen ile yerleştirilen beyaz örtüler (jajgi) idi. Yastık sanatı 20. yüzyıla kadar yetiştirilmiş, ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru gerileyerek yerini modern ürünlere bırakmıştır. Bugün bu zanaat artık yetiştirilmemektedir ve bu zanaatla uğraşan en ünlü ustalar şunlardır: Hazır Cufi ve ve işçileri bir de Sefedin Kazazi.

Kalaycılık

19.-20. yüzyılda kalaycılık sanatı, 50'ye yakın atölyenin bulunduğu Prizren'de oldukça gelişmişti. Kalaycılık zanaatı kazan yapımcılığıyla yakından ilişkilidir, çünkü her iki zanaat da birbirini tamamlamaktadır. Zanaatkârlar, çoğunlukla el aletleri kullanarak yaptıkları çalışmalarla, çaydanlık, harani ve kusi, cügüm, ibrik, tava, tepsi, sini, kapaklı tabak, çorba kâseleri, tereyağı eritmek için tencereler, cezve, çömlek, tencere, fırınlı veya fırınsız salep için aski (replastik), çömlek, tabakları koymak için safran kabı, mangay, rakı pişirmek için lambika gibi ev aletleri yaparlardı. Kalay işçileri, bakır kabın kalayını (kapağını), yani ithal kalay taban kaplamayı yaparlardı. Kalay işçileri, işin niteliği gereği kazan işçileriyle yakın olduğundan, atölyeleri kazan işçilerinin atölyesine yakın konumdaydı. Bugün Prizren'de bu zanaat ortadan kaybolmuştur ve artık uygulanmamaktadır.

Kazancılar

Günlük yaşamın bakır kaplara olan ihtiyacı çömlekçilik sanatının gelişmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında kentte 50'ye yakın kazancı yani bu tür atölyeler bulunurken, 19. yüzyılın sonlarına doğru 20'ye yakın kazancı vardı. 20. yüzyılda bu zanaatın sadece 4 atölyesi kaldı. Dövme tekniğiyle yapılan bu zanaattan ağırlıklı olarak bakır ve pirinç kaplar, taslar ve kazanlar, ibrikler, çaydanlıklar, küçük tencereler, tavalar, mangallar ve diğerleri üretildi. Kaplar bazen bitkisel, geometrik ve sarmal motiflerle, oyma ve savat teknikleriyle süslenmiştir. Bakır kaplar ailenin durumunun göstergesiydi. Çoğu durumda, bu tür kaplar karşılıklı ilişkilerde paranın yerini aldırdı.

Prizren'deki kazan imalatçılarının ürünleri sadece Prizren halkının ihtiyacını karşılamakla kalmadı, aynı zamanda Kosova'nın diğer şehirlerine, hatta komşu ülkelerde de satıldı. Bugün Prizren'de bu zanaat artık uygulanmıyor, yerini fabrikalarda üretim ve yurt dışından kap ithalatı aldı.

Kazazlar

16. yüzyılda yazılan kaynaklara göre Prizren'de Kazaz zanaatıyla uğraşan 16 ustanın olduğu belirtiliyor. Kazazların işi çoğunlukla terziler, gaytancılar ve saraçlarla ilgiliydi. Kazaklar ipek, yün ve pamuktan çeşitli malzemeleri işledirler. Bu sanatkârların en önemli ürünleri erkek ve kadın kıyafetlerinin yanı sıra at takımlarını süslemek için kullanılan gaytanlar, kurdeleler, semboller, ibrişimler, alt bağlantılar ve çeşitli süs eşyaları olmuştur. Kazazlarda el sanatlarıyla kadınlar daha çok ilgilenirken, mağaza ve pazarlarda ürünlerin satışı erkekler tarafından yapılıyordu. Üretilenler: ipek kumaşlar; keten kumaşlar; beşik ve masa örtüsü; gelin duvağı (duvak); Tarabullu kuşak; zemin (gezi için Katolik kadın çarşafı); nişan ve davetlerde kullanılmak üzere askılarla süslenen riza çutura; farklı renklerde etek ve önlükler, özellikle çizgili çiçekli vislaklar: lale, gül, zambak, karanfil; beyaz buketler; Hristiyan defin çarşafı: Tarabulus bel eşarpları, sade veya süslü. Bugün Prizren'deki Kazazların zanaatı yabancılaşmış, değiştirilmiş ve geleneksel zanaat olarak artık kalmamıştır. Eski ürünlerin çoğu sanayileşmişken, bazı ürünler kadınlar tarafından kendi evlerinde üretilmektedir.

Ayakkabıcılar

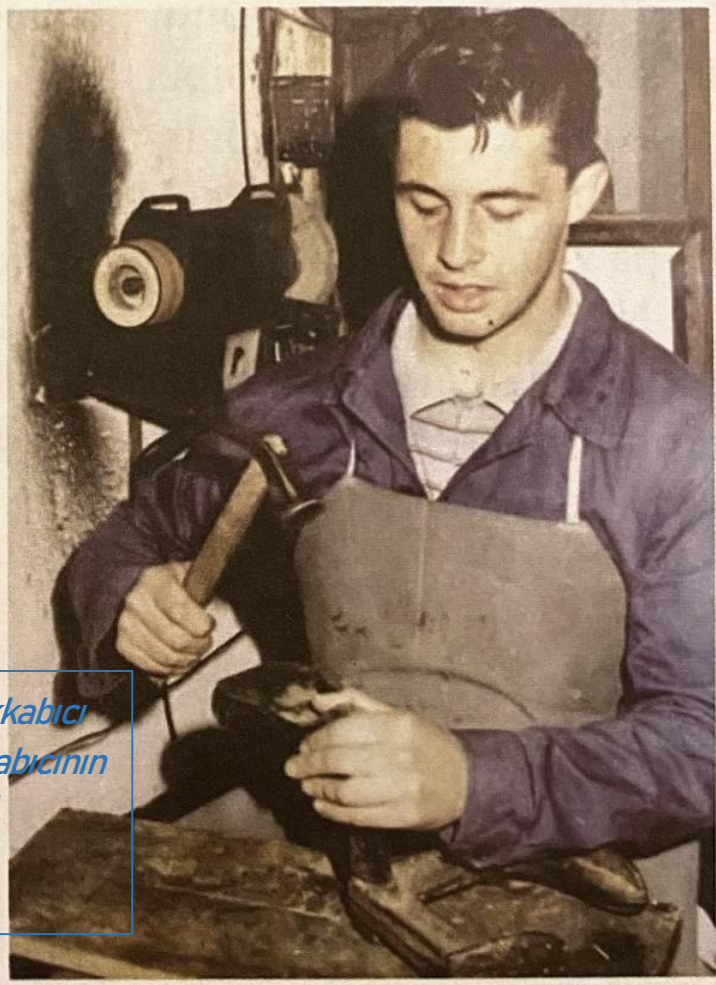
16. yüzyıldan kalma yazılı kaynaklarda ayakkabıcıların kendi kurulmuş atölyeleri olan zanaatkârlar olduğunu görüyoruz; burada 20'ye yakın ayakkabıcı atölyesi (çizmeci, ayakkabıcı, sandaletçi vb.) mevcuttu. 19. ve 20. yüzyıllarda Prizren'de ayakkabıcılık sanatı oldukça gelişmişti; 60'a yakın ayakkabıcılık atölyesi vardı.

Prizren'deki ayakkabıcıların zanaatı çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Bu zanaat, yeni ihtiyaçlara uyum sağlayarak farklı üretim aşamalarından geçmiştir. Önceleri çoğunlukla terlik ve pabuç yapılırdı, daha sonra ayakkabılar (kundalar) da yapılırdı. Ayakkabılar önceleri asker ve memurların, daha sonra halkın ihtiyaçları için yapılırdı. Bazı ayakkabıcılar erkekler ve kadınlar için çeşitli bot türlerinin imalatına yöneldiler, bu nedenle yavaş yavaş kendilerini iş botu zanaatında farklılaştırdılar. Ayakkabıcılar erkek ve kadın günlük ayakkabıları üretmekteydi, bunlar farklı türde olup, günlük ayakkabılar ve tören ayakkabılar olarak ikiye ayrılırdı.

Diğer zanaatlar gibi ayakkabıcılık zanaatı da toplumsal sanayileşmenin başlangıcında yabancılaşmıştı. Bugün Prizren şehrinde ayakkabıcılık ticareti yapılmaya devam ediyor, ancak geleneksel olandan farklı bir biçimde, bazı küçük dükkânlar ayakkabı ve çizme tamiratiyle uğraşırken, üretim çoğunlukla fabrikalarda yapılıyor veya ithal ediliyor.

Şekil 12. Ayakkabıcı zanaatı, ayakkabıcının çalışma süreci

(Sh. Siqeca)

Şekil 13. Bir kunduracı atölyesinde çalışma süreci

(Sh. Siqeca)

Mafesçiler

Mafesçi zanaatı ilk bakışta terzilik veya nakış sanatının bir kolu gibi görünse de özünde kendine has özellikleri vardır. 20. yüzyılda uygulanmaya başlandı. El aletleriyle farklı tasarımlarda, farklı özverilerde mafesler yaratıldı. Bu zanaatın ustalarının ürünleri, battaniyelerle örtülü masa üzerinde gerçekleştirilmekte olup, meşe ağacından yapılmış ve her modele özel olan kalıp sayesinde, farklı desenler kumaş ve keçe üzerine hassas ve özel bir prosedürle basılmaktaydı. Eşarp ve mendil yapımında kullanılan malzeme pamuktu. Üretilen eserler ağırlıklı olarak gündelik yaşamda,

bayram ve cenaze törenlerinde başlarının üstüne koyan kadınlara hizmet ediyordu.

Mafesçi ürünleri kadının statüsünü, yaşını, dinini ve aynı zamanda Prizren Bölgesi kadınlarının coğrafi kökenini ayırt edebilmektedir. Neyse ki mafesçi zanaatı Prizren'de uygulanmaya devam ediyor ve şehrin merkezinde çok sayıda usta ve dükkân mevcuttur. Prizren'deki en ünlü Mafesçiler şunlardı: Fahredin Zurnaxhiu ve oğlu Turhan Zurnaxhiu, Idriz Buza ve oğulları Ymer ve Nuri Buza'nın yanı sıra Rustem Bakçini ve Zyhdi Bardhi. Onların torunları mafesçi zanaatıyla uğraşmaya devam ediyor.

*Şekil 14. Şehir merkezinde Prizren Mafesçileri
(Güzel ve yeşil)*

Hayvan nallayıcıları (Nalbantlar)

Prizren'de 16. yüzyıldan beri yazılmış kaynaklardan nallayıcılar veya nalbantlar zanaatı, 12 nallayıcı atölyesi bulunduğu bilinmektedir. 19. Yüzyılda yaklaşık 40 nallayıcı vardı.

Nallayıcılar (nalbantlar) atları nallıyorlardı. Prizren'deki bu zanaatkârların çok işi vardı, çünkü atların yolcu ve malların taşınmasında, tarımda ve orduda rolü çok büyüktü. Zaman zaman atların tedavisi için nalbantlar uğraşıyordu.

Nallayıcı atölyesi hanların (konaklama) yakınında bulunuyordu. Nallanmayı bekleyen atlar için iç nalbantların yanında at ahırları vardı. Demirciler, ürettikleri aletler nedeniyle nalbantlarla yakındı. Nalbantlar at nalı, çivilere ve ayrıca genellikle metalden olan iş aletlerine ihtiyaç duyuyordu.

Nalbant zanaatı, geçen yüzyılın sonunda, atların gerekli evcil hayvanlar veya ulaşım aracı olarak kullanımdan kaldırılmasından sonra ortadan kayboldu.

Şekil 15. Nalbant
zanaatı, atları nallama
süreci

(Gjemil Dili)

Çömlekçilik

Çömlekçilik zanaatı insanoğlunun ilk el sanatlarından olup, tarih öncesi çağlardan itibaren insanın günlük kullanım amaçlı kaplar üretmeye başladığı bir zanaattır. Prizren'de çömlekçilik mesleği, her ne kadar halk tarafından ev ihtiyaçları için yapılırsa da, diğer zanaatlara göre biraz daha geç bir meslekti. Bajdarhane Mahallesi'nde 19. yüzyılda yazılı kaynaklarda yer alan çömlek ustalarına, 20. yüzyılın sonlarına kadar çalışmalarını sürdüren ustalara rastlamak mümkündür. Çömlekçilerin ana aleti, ustanın ayaklarıyla döndürdüğü tekerlek iken, kabın şeklini elle verirlerdi. Toprak hamuru (kil, toprak) ahşap tahta üzerine yerleştirilerek elle işlenirdi. Bu zanaatın en karakteristik ürünlerinden biri de camilerin kubbe duvarlarına yerleştirilen akustik borulardır.

Bunların yanı sıra farklı boyutlarda bal, pekmez, tereyağı, tava sandıkları, su leğeni, saksı vb. ürünler de üretildi. Kâse şeklinde olan ancak üst kısımda daha geniş bir düzlüğe sahip olan, fincan yıkamak için özel kaplar vardı. Bunlar birçok deliğe sahipti ve suyun yıkanan kaptan özel olarak şekillendirilmiş leğene akmasını sağlamak için kabın içine doğru çekiliyordu. Çömlekçiler her evde ürünleriyle mevcuttu, mutfak eşyalarının çoğunu üretiyorlardı; çömlekçiler ayrıca baca, boru ve büyük depolama kaplarının parçalarını da ürettiler. Çömlekçilik sanayiye yenildi, zanaatkâr ürünlerinin yerini sanayi ürünleri aldı. Bugün çömlekçilik kaybolmuştur ve Prizren'de mevcut değildir.

Şekil 16. Prizren
çarşısındaki çanak çömlek
ürünleri
(Sh. Siaeca)

Saatçilik

Saatçilik zanaatı, Prizren'de 20. yüzyılın başlarında yetiştirilmeye başlanan veya kendi ustaları bulunan yeni bir zanaattı. 1913'te Prizren'de 3 saatçi dükkânı bulunurken, 1982'de 18 saatçi dükkânı vardı.

Saatler farklıydı; duvar saatleri, cep saatleri ve kol saatleri; oysa mekanizma açısından kurmalı olarak bilinirdi. Prizren'de saat üretilmezdi ancak yerel ustalar tarafından uyarlanırdı.

Arap rakamlı ve Roman rakamlı saatler vardı, çiçekli ve çeşitli süslemeli, etrafı ahşap çerçeveli olanlar vs. vardı.

Günümüzde esas olarak eski saatlerin onarımı ve satışıyla uğraşan az sayıda saatçi dükkânı kalmışken, bunların yerini pilli veya salınımlı modern saatler almıştır.

Keleşçiler (şapkacılar)

Keleşçi veya Arnavut şapkası (plis) zanaatı Arnavut halkının kendisi kadar eskidir, bu aynı zamanda eski yazılı kaynaklarla da kanıtlanmıştır. Prizren'in zanaatkâr Keleş işçilerinden 16. yüzyıldan beri bahsediliyor, ancak Keleş işçilerinin dükkânları ve atölyeleri 20. yüzyılda maksimuma ulaştı.

El aletleriyle 23 işlem yapılarak keleş veya plis hazırlanır ve yapımı için ustalar hazırlanan yünü işlemiştir. Zanaatkârlar ince iplikli ve 4 cm'den uzun olmayan koyunyünü kullanırdılar. Esas olarak Sharr koyununun yünü, Bjeshket e Nemuna'nın beyaz koyunu, ardından Sancak'ın yünü ve son olarak Avustralya'dan ithal edilen merinos koyununun yünü kullanıldı. Keleş çalışanları, bölgelere göre farklılık gösteren, çoğunlukla yarım küre şeklinde, farklı şekillerde farklı keleşler üretti.

Keleşin beyaz renkli olup, kırmızı renkli fesleri özel sipariş ile üretilmektedir.

Günümüzde keleş işçiliği mesleği tehlike altında olsa da Prizren şehrinin merkezinde varlığını sürdürüyor ve ilgilenen birçok kişi için keleş üretiyor. Prizren'deki pek çok keleşçinin en ünlü zanaatkârları arasında şunlar vardı: Muharrem Hala, Xhelal Shalqini, Reshat, Nexhat ve Mithat Canhasi, Lütfi Hallaqi, Abdullah ve Qamil Zërza, Idriz Godani ve oğulları Haki, Ymer ve Ali Godani, Jashar Gjurgjeali ve oğulları Sami, Abdylkader, Zylfikar ve Mugjali Gjurgeali vb. Gjurgjeali ailesi, nesilden nesile miras aldıkları keleş işçiliği zanaatını bugün bile Prizren'de sürdürüyor.

*Şekil 17. Keleş zanaatı,
yün hazırlama süreci*

(bir zamanlar ve bugün Kosova)

*Şekil 18. Keleş
işçilerinin süreci,
keleşin hazırlanması*

(Edin Gështenja)

Kilimciler

Kilim zanaatı, dokuma ve işlemenin bir parçası veya dalıdır, ancak halıların önemi nedeniyle onu özel Halı sanatı, dokuma ve nakış sanatının bir parçası veya dalı olmakla birlikte, halının öneminden dolayı onu özel olarak ele alıyoruz. Prizren şehrinde halı yapımı eski bir gelenektir, ancak en büyük gelişme XIX-XX. Yüzyıllarda yaşandı. 19. yüzyılın sonlarında Prizren halıları Balkanlar'ın birçok şehrine ihraç edilirken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Prizren halıları eski Yugoslavya'nın tüm ülkelerinde biliniyordu. Halılar çoğunlukla kadınlar tarafından özel evlerinde üretiliyordu. Kilimcilerin çalışma aletleri vek, tekerlek, aks, makas, iğne vb. idi. Prizren halıları kumaş çarşafarla dokunmuş yünden yapılmıştır, halıların ana kısmı kırmızıydı ve hala da öyle, siyah ve diğer renkler daha azdı.

Halı, kilim ve seccadelerde zoomorfik motifler sunulmaktadır: çeşitli kuşlar, kartallar, kurbağalar, atlar, kelebekler; bitkisel motifler: çeşitli çiçekler; geometrik motifler: küçük eşkenar dörtgenler, üçgenler, küçük kareler; kozmik motifler: güneş ve altı köşeli yıldız, ay; çan motifi, kahve fincanı, tılsım, tarak vb.

Günümüzde halılar artık eskisi gibi üretilmiyor, halıcıların zanaatı bile sönmeye yüz tutmuş durumda.

Kilim ile uğraşan az sayıdaki kadınlar bile artık üretim yapıyorlar kilimin yerini fabrikalarda modern halı üretimi almıştır.

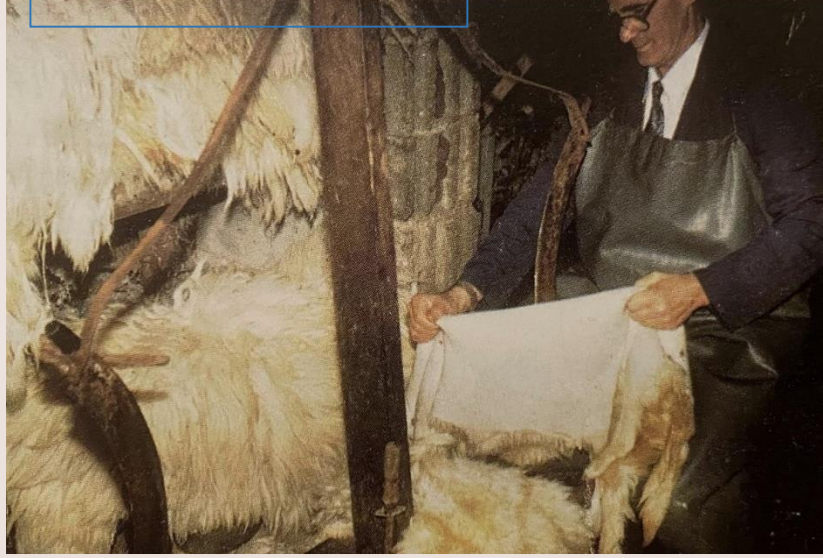

*Şekil 19. Kilim zanaatı,
halı hazırlama işlemi
(KultPlus)*

Kürkçüler

Hayvan derilerinin insan ihtiyaçları için kullanıldığı tarih öncesi çağlardan beri bilimsel kaynaklardan bilindiğinden kürkçülük zanaatı en eski zanaatlardan biridir. Yazılı kaynaklardan 16. yüzyılda kürkçülük ile uğraşan 5 atölyenin bulunduğu, 19-20. yüzyıllarda ise bu zanaatın daha da yaygınlaştığı bilinmektedir. Ustaların demirciler çarşısında atölyeleri vardı ve tabaklarla yakın işbirliği içindeydiler. Zanaatkâr üretimi, özel beceri ve özen gerektiren, karmaşık ve hassas bir çalışma sürecine sahipti. Avuç içi ile ölçülen işlenmiş deri keskin bir ustura ile kesilirken, ortasına bir deri şerit yerleştirildiği için dikişler çift iğneli özel üçgen iğne ile yapılırdı. Kürk mantoyu işlemek için ahşap bir şablon kullanılırdı. Farklı eldiven türleri, kollu veya kolsuz eldivenler, yetişkinler ve çocuklar için eldivenler, çobanlar için büyük eldivenler - lipovalar, paltolara ilave olarak eldivenler, parmaklı eldivenler, tek parmaklı veya parmaksız, köylüler ve ormancılar için tabanlar ve postik üretilirdi. Kürkçüler, işin sanayileşmeye başladığı 20. yüzyılın ortalarına kadar zanaatlarını sürdürdüler, dikiş makinesinin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kürkçülerin işçiliği değişti ve 20. yüzyılda tamamen modernleşmişti ve artık geleneksel zanaatkârlar kalmamıştı. Bu zanaat ortadan kalktı ama üretimi müzelerin oyuklarında tarihin bir parçası olarak kaldı. Prizren vatandaşları arasında en popüler ustalar arasında Spasoje Arsiq, Staja Stanojević, Aliriza Shpejti ve oğlu Fitim Shpejti vb. yer alıyordu.

Şekil 20. Kürkçülerin Zanaatı, Kürkün Hazırlanması (M.Shukriu, 2001)

Şekil 21. Kürkün Dikiş İşlemi (M.Shukriu, 2001)

Terziler

Terzilik zanaatı Prizren'in en eski zanaatları arasında yer alır. Prizren'de 16. yüzyıldan itibaren terzilikle uğraşan çok sayıda usta bulunurken, 17. yüzyılın başlarında 30'a yakın terzi bulunuyordu. 19. yüzyılın sonlarına doğru Prizren'de 100'ün üzerinde terzilik atölyesi bulunuyordu.

Prizren'in mahallelerinden biri olan Terzimahalle'nin adından da anlaşılacağı üzere, terzilik zanaatı Prizren ekonomisinde büyük önem taşıyordu. Terziler, iktidar ve dinin en yüksek temsilcileri için pahalı giysiler de dahil olmak üzere, çoğunlukla ithal malzemelerden sivil giysiler üretiyorlardı. İğneyle, mekanik makinelerle, bükülmüş iğneler ve iplerle, farklı kumaşlardan ulusal, geleneksel ve modern kıyafetler işlenirdi: uzun elbiseler, dolamalar, mitanlar, camadanlar, gömlekler, pantolonlar, takımlar vb. Kumaş, kadife ve deri malzemelerle. Giysiler altın, gümüş veya ipek ipliklerle işlenip ve süslenirdi. Terzilik bir beyefendi işi olarak görülüyordu.

Terziler arasında zenginler de vardı ve zamanla çok sayıda terzi tüccar haline gelerek elbise dikim malzemeleri, 20. yüzyılın sonlarında ise hazır giyim ithal etmeye başladı.

Günümüzde terzilik sanatı gelişmeye devam ediyor, Prizren'de çok sayıda terzi var ama artık dünya moda eğilimi takip ederek hem teknik hem de iş açısından dönüşerek değişti. Prizren'de Hamdi Sokoli, Zekeria, İsmail ve İsmet Sokoli gibi eski ve tanınmış birçok terzi vardı ve hala da var; Kadri, Abedin ve İsmet Skenderi, Açıf Skenderi, eşi Asibe ve gelini Gjylseveren ile; Hamzë Sali Jadrashi, oğulları: Alixhavit, Nehat ve Salajdin Jadrashi; Rexhep Shasivari, Tefik Rada; Hysamedin Hisari ve oğulları Alajdin, Shuaip ve Hamdi Hisari; Ethem Zurnaxhiu, Jamin Pacollari ve oğlu Hëvzi Pacollari; Kadri Gashi, Abdullah Kelleqi; Haki Koro, Shyqri Ajdini, Mustafa Shporta, Arif Gjergjizi, Hajredin Bilibasha, Açıf Kurteshi, Nuredin Bepsaepsaç, Ali Potori, Beqir Hoxhaj ve kardeşleri.

Şekil 22. Terzilik işi, atölyedeki çalışma süreci – Beqir Hoxhaj (Hoxhaj ailesi)

Saraçlar

Sarazenlerin zanaatı yazılı belgelerden çok daha eskilere dayanıyor ancak bu zanaatın 16. yüzyılda belgelendiğini görüyoruz. 16. yüzyılın sonlarında Prizren'de 3 saraç atölyesi mevcuttu, bu sayı Prizren'de yaklaşık 40 saraç dükkânının bulunduğu 20. yüzyılın başlarına kadar artmaya devam etti. Saraçlar deri ve kumaş üretmekteydi: kemerler, dişli halkalardan yapılmış tokalı dar erkek kemerleri; metal tokalarla süslenmiş kartuş tasmaları; manda derisinden yapılmış krygali opinga. Sarazenler at ve sırık ekipmanı üzerinde çalışırdı: dizginler, kenevirler, ykalar, sırtlıklar, eyerler, dizginler, göğüs zırhları vb. Ayrıca eyer ve araba atlarıyla da çalıştılar: atlar için eyerler, dizginler ve adı verilen "başıbozuk" eyerler, blaga veya rogan ile kaplı kır eyerleri; yatay dikişleri birbirinden belirli bir mesafede bulunan ve ahşap üzerindeki çubuk içinden yün veya pamukla doldurulmuş "çubuk" eyerleri; Kuyruğun köşesinde deri klipsli ve diz destekli, dağ koşullarına uyarlanmış "kuskun" eyer. Yaptıkları ürünlerde kendilerine hizmet eden demircilerle işbirliği yaparak at takımlarını tamamladılar. Saraç ürünleri arasında, at takımlarını ve ürünlerini süslemek için hizmet verenler tarafından yapılan, porselen boncuklarla süslenmiş pamuklu veya ipek demetler, küçük çanların yerleştirildiği at boyun askıları gibi başka birçok eser de vardı, farklı motiflerle süslenmiş kemerler, boncuk ve madalyonlarla süslenmiş at gözü başlıkları vb. Saraç sanatı 20. yüzyılın sonlarına kadar yapılmaya devam etmiş ancak bugün, daha doğrusu 21. yüzyılın başlarında artık ortadan kaybolmuş ve Prizren'de saraççılık kalmamıştır.

Sarazenlerin zanaatkârlığı ustalardan tanınıyordu; bunların en ünlüleri arasında Rıza Begu, Hajdar Bojniku ve oğulları Zejnullah ve Emrullah Bajram Hashimi ve oğlu Ahmet Hashimi, Hajdar Sopjani ve oğulları Ali ve Eshref, Sylejman Ramizi, Abdullah Osmani, Qmil Shaqiri, Hamdi Bytyqi, Ramdan Shala, Enver Memishi, vb.

Şekil 23. Saraçların çalışması, atölyedeki çalışma süreci – Ramadan Shala (M.Shukriu)

T abaklar

Tabakçılık zanaatı derinin işlenmesiyle ilgilidir. Bu zanaat Prizren'de 16. yüzyıldan beri biliniyor ve Prizren'de 100'e yakın tabak atölyesinin bulunduğu 19.-20. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Tabakların atölyeleri çoğunlukla Lumbardhi'nin sağ tarafında, aynı adı taşıyan Tabakhane mahallesinde bulunuyordu. Dericilik Prizren'in en büyük ve en gelişmiş zanaatlarından biriydi ve ürünleri Balkanlar ve Avrupa'nın birçok ülkesine ihraç ediliyordu.

İş süreci uzun ve karmaşıktı ve tabaklar çalışma aletleri farklı malzemelerdendi: metal, taş, ahşap ve cam.

Terziler, kunduracılar, kunduracılar, terlik işçileri, semerci, oping-deri ayakkabı işçileri ve hatta bir kunduracılar da deri ürünlerinin imalatıyla uğraşırken, tabakçılar deri işlemeyle uğraşıyorlardı.

20. yüzyılın sonlarında Prizren'de tabak atölyeleri kalmamıştı. Günümüzde sığır derileri işlenmek üzere yurt dışına gönderilmektedir.

Şekil 24. Tabak zanaatı, derilerin hazırlanma süreci

(bir zamanlar ve bugün Kosova)

Şayak işçileri

Terzilerin yanı sıra şayak işçileri de çalışmaktaydı, bu zanaat geleneksel giyim kadar eskiydi, çünkü bu ustalar yün ve yünden erkek kıyafetleri yapıyorlardı. Siyah dantellerin tirçiyeye uygulanması özel ve zarif bir işçilikti. Çalıştıkları aletler iğne ve makastı, şayak erkek yeleklerinden, dizlik ceketlerinden, uzun veya kısa kollu gunadan, ihtiyaca göre kapüşon haline getirilen kare yakalı gunadan, dantel işlemeli tirçiden, üç veya daha fazla kumaştan bölgeye veya ile bağlı olarak kesip dikerlerdi. Tirçiler genellikle yün gibi doğal beyaz şaldan yapılırken, diğer ürünler siyah veya gri renkte yapılırdı. Gaytanların rengi siyahtı, dolayısıyla beyaz, siyah ve mor hâkimdi. Bu tür kıyafetler genellikle ülkenin halk kitleleri tarafından kullanılıyordu.

Bugün bu zanaat ortadan kalktı, şayak işçisinin zanaatıyla uğraşan bir usta yok, oysa geleneksel kıyafetlerin kendisi ya yurt dışından sipariş ediliyor ya da geleneksel şekilde değil, modern bir şekilde ve malzemeye burada üretiliyor. Prizren'de şajak işçileri zanaatıyla uğraşan zanaatkârlar şunlardı: Mehmet Majtani, Qazim Xharra, Sylejman Sokol Jetishi ve çocukları Ymer, Isa ve Mustafa, Mulla Zenuni, Qamil Hoca, Sejfullah Krusha, Rexhep ve Ramiz Vokshi, Adem Zenuni ve Dan ile Mizit Abrashi ve Rasim Hana.

Resim Listesi:

1. Şekil 1. Gümüşçüler, Priizren kuyumcularının çalışma süreci, 60'lı yıllar: 20 (alındı: Bir zamanlar ve bugün, 1973)
2. Şekil 2. Gümüşçülük, filigrandaki çalışma süreci (alındı: Medeniyetler Buluşması, 2012 - S.Karahoda)
3. Şekil 3. Bıçakçılık zanaatı, Çalışma süreci, Ali Shinik (Antik Prizren - M.Şukriu, 2001'den alınmıştır)
4. Şekil 4. Çeşitli bıçak ürünleri (alındı: Antik Prizren - M.Shukriu, 2001)
5. Şekil 5. Marangozculuk zanaatı çalışma süreci (alındı: Eski Prizren - M.Şukriu, 2001)
6. Şekil 6. Vek çalışmasının süreci (alındı: Bir Zamanlar Kosova ve Bugün, 1973)
7. Şekil 7. Vek'te dokuma süreci (Prizren'deki Arnavut Etnisitesinin İncileri - Sh. Siqeca, 2002)
8. Şekil 8. Demircilik zanaatı, iş süreci (alındı: Medeniyetler Buluşması, 2012 - S.Karahoda)
9. Şekil 9. Prizren'de demircilik, metal işleme süreci (J.v. Hahn)
10. Şekil 10. Makas zanaatı, çalışma süreci, İsmail Makasxhi (bir zamanlar Kosova'dan ve bugün, 1973'ten alınmıştır)
11. Şekil 11. Zanaatkarlık süreci, Durhan Pupa - gümüşçü ve makas (alındı: Eski Prizren - M.Şukriu, 2001)
12. Şekil 12. Ayakkabıcı zanaatı, ayakkabıcının çalışma süreci (alındı: Prizren El Sanatları ve El Sanatları... Ş. Siqeca, 2017)
13. Şekil 13. Bir kunduracı atölyesinde çalışma süreci (alındı: Prizren El Sanatları ve El Sanatları... Ş. Siqeca, 2017)
14. Şekil 14. Şehir merkezinde Prizren Mafesçileri (Güzel ve yeşil)
15. Şekil 15. Nallbanlt zanaatı, atları nallama süreci: web sitesi Center Press, Gjemil Dili)
16. Şekil 16. Prizren çarşısındaki çanak çömlek ürünleri (alındı: Prizren el sanatları ve el sanatları... Ş. Siqeca, 2017)
17. Şekil 17. Keleş zanaatı, yün hazırlama süreci (alındı: Bir zamanlar ve bugün, 1973)
18. Şekil 18. Keleş işçilerinin süreci, keleşin hazırlanması (Edin Gështenja)
19. Şekil 19. Kılımlı zanaatı, halı hazırlama işlemi (alındı: web sitesi, KultPlus)
20. Şekil 20. Kürkçülerin Zanaatı, Kürkün Hazırlanması (alındı: Eski Prizren - M.Şukriu, 2001)
21. Şekil 21. Kürkün Dikiş İşlemi (alındı: Eski Prizren - M.Şukriu, 2001)
22. Şekil 22. Terzilik işi, atölyedeki çalışma süreci - Beqir Hoxhaj (Hoxhaj ailesi)
23. Şekil 23. Saraçların çalışması, atölyedeki çalışma süreci - Ramadan Shala (Antik Prizren - M.Shukriu, 2001'den alınmıştır)
24. Şekil 24. Tabak zanaatı, derilerin hazırlanma süreci (alındı: Bir zamanlar ve bugün Kosova, 1973)

Kullanılan kaynakça-literatür

Drita Statovci – Zhvillimi historik i zejtarisë dhe rëndësia e saj bashkëkohore për strukturën ekonomike-shoqërore të KSA të Kosovës, Prishtinë 1982.

EC Ma Ndryshe – Bukur dhe Gjelbër, Katalog i rajonit të jugut, Prizren 2015.

Esat Haskuka – Ura, çarshia, xhamia dhe lagjja e Arasta, Prizren 1999.

Esat Haskuka – Analizat e funksioneve të Prizrenit gjatë shekujve, Prizren 2003.

Kosova – dikur dhe sot (Kosovo – nekad i danas), Grup autorësh, Beograd 1973.

Muhamed Shukriu – Prizreni i Lashtë – Morfologjia e ecurive për ruajtjen e kulturës materiale, Prizren 2001.

Samir Karahoda – Vendtakimi i civilizimeve, Prizren 2012.

Shpresa Siqeca – Perlat e Etnisë Shqiptare në Prizren, Pejë 2002

Shpresa Siqeca – Zejet artistike të Prizrenit, Rahovecit dhe Suharekës, Prizren 2011.

Shpresa Siqeca – Zejet dhe artizanatet e Prizrenit në Kompleksin Monumental të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, Prizren 2017.

EC Hakkında:

EC, topluluk seferberliği, kamu karar alma sürecinin gözetimi ve kalkınma programları ve politikalarının uygulanmasında ortaklıklar yoluyla yerel (ve bölgesel) düzeyde ekonomik sürdürülebilirlik ve demokratik yönetime kendini adanmıştır.

Bu misyonu yerine getirmek için kuruluş, iki ana program dâhilinde projeler ve girişimler uygulamaktadır: Kapsayıcı Şehirler / Belediyeler ve Sürdürülebilir Kalkınma. Üçüncü program, kuruluşun eylemi için bir destek birimi olarak tasarlanmıştır ve üç dış ve iç zorluğu ele almayı amaçlamaktadır:

1. Güvenilir istatistiksel veriler, özel analizler ve profesyonel görüşler dahil olmak üzere ülkede yetersiz ampirik bilgi hacmi,
2. Özellikle araştırma, veri tabanları, analiz, yönetim, toplum gelişimi ve sektörel uzmanlık alanlarında iç kapasiteleri konsolide etme ihtiyacı ve
3. Üçüncü şahıslara hizmet sağlamaya ağırlık vererek, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi yoluyla uzun vadeli finansal sürdürülebilirliğin olmayışı.

Kuruluşun önümüzdeki beş yıldaki (2020 - 2024) çalışmalarını yönlendirecek kavramsal üçgen aşağıdaki unsurlara sahiptir: 1. Kapsayıcılık, 2. Sürdürülebilirlik ve 3. Bilgi. EC, demokratikleşmenin ve eyalet çapında kalkınmanın aşağıdan yukarıya doğru planlanması ve inşa edilmesi gereken bir süreç olduğuna inanmaktadır. Demokratik yönetişimin merkezinde, herkesin kamu yararına yönelik kararların alınmasında açıklık ve katılımı yatarken, kalkınma planlaması, gelecek nesiller tarafından kullanımlarından ödün vermeden bölgesel kaynakların rasyonel kullanımını gerektirir. Hem demokrasi hem de kalkınma, akılcıca ve vizyoner kararları ve eylemleri garanti eden sağlam bilgi temelinde inşa edilmelidir.

Kuruluşun ana değerleri şunlardır:

1. Tarafsızlık – EC, kapsamlı ve yoğun analiz temelinde çalışır ve dürtüsel ve acil eylemlerden kaçınır. EC, toplum kitlesinin bu seçeneği destekleyip desteklemediğine bakılmaksızın, araştırmaya dayalı olarak en uygun olduğu ortaya çıkan alternatifleri desteklemeyi ve ilerletmeyi amaçlamaktadır;
2. Aktiflik – EC üyeleri, örgütün görev yerine getirmek amacıyla sivil katılımı geliştirmek için düzenli olarak çalışan aktivistlerden oluşacaktır;
3. Sonuçlara yönelik yönelim – EC üyeleri, çabanın beklenen sonuçlarla sonuçlanmaması durumunda kuruluşun beklentilerini karşılamadığı durumlarda sonuçlara ulaşmaya yöneliktir;
4. Temel eylem topluluğu – EC her zaman topluluğa yakın olup, vatandaşlardan öğrenecek ve toplumu şekillendirip, etkileşim için fikir birliği oluşturacaktır.